

A teenager's psychological potential actualizing model in the children's health and recreation facility developmental environment

Tetiana I. Svatenkova¹[0000-0002-4921-9033] and
Oleksandr V. Svatenkov^{2,3}[0000-0001-5898-7088]

¹ Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine
tatianasvatenkova@gmail.com

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=X1K64tgAAAAJ>,

² Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv, Kyiv, 04053, Ukraine

³ Nizhyn Mykola Gogol State University, 2 Graftska Str., Nizhyn, 16600, Ukraine
oldersvat21@gmail.com

<https://tinyurl.com/4jhxmvva>

Abstract. The article is devoted to an empirical study of the intersubjective interaction nature influence in the children's health and recreation facility developmental environment on the individual's psychological potential manifestation specifics in adolescence. The teenager's psychological potential actualizing model was developed and tested based on the research. The *aim* of the study is to research the development and implementation specifics of the teenager's psychological potential actualization model in temporary developmental environment children's groups. The adolescents' psychological potential specific manifestations structural characteristics study was conducted in 2017-2022. 2022 teenagers participated in the experiment on a voluntary basis and anonymously. *Methods.* The study has a longitudinal cyclical nature. Quantitative assessment methods were used: sociometric survey (J. Moreno) and emotional intelligence assessment (N. Hall); and qualitative assessment: a stories-narratives "My Potential" hermeneutic study. Theoretical analysis methods, scientific material synthesis and systematization according to the research aim, obtained results quantitative and qualitative assessment comparative methods were also used. *Results.* The study showed actualizing the adolescent's psychological potential introducing effectiveness technology into the children's health and recreation facility developmental environment. The intersubjective interaction developmental environment is organized to increase the emotional intelligence level, improve the individual's social status in the group, which activates the adolescent's psychological potential components development (motivational, behavioural, emotional and value), according to the development social situation and through the leading activities implementation. *Conclusions.* The adolescent's psychological potential actualization model application has been developed and substantiated. Forms and methods of developmental work with teenagers according to the competence ap-

proach are outlined. There are significant results in the adolescent's psychological potential increasing indicators regarding the components direction.

Keywords: developmental environment · teenagers · teenagers' life spheres (emotional, motivational, behavioural, interpersonal communication, physical condition) · personality's psychological potential · teenagers' motivational potential in educational activities

1 Вступ

Необхідність дослідження психологічного потенціалу особистості постала тільки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. До тих пір вчені розглядали потенціал людини, потенціал особистості, потенціал інтелектуальний чи потенціал лідерський окремо, не включаючи це до певної моделі чи системи психологічного потенціалу. Досліджуючи згадки про різні аспекти особистісного потенціалу та потенціалу підлітка, актуальними темами дослідження виступали ті сторони особистості, що були затребувані у економічному, творчому, освітньому чи професійному плані.

Аналізуючи підходи до вивчення психологічного потенціалу особистості [7, 9, 10], визначено, що потенціал не є вродженим, а динамічно формується самоорганізованими реакціями на виклики та можливості навколишнього середовища, виконуючи адаптивні функції по відношенню до завдань і обмежень та пов'язаних з цим соціальних умов, і розвивається далі, шляхом самокерованих, цілеспрямованих зусиль протягом тривалого періоду часу. Його структура є збалансованою та взаємопов'язаною, розвивається та вдосконалюється разом із розвитком особистості та поєднується в такі компоненти: мотиваційний, ціннісний, емоційний та поведінковий [14] (рис. 1).

Структура психологічного потенціалу підлітка визначається характером провідної діяльності та соціальною ситуацією розвитку. Тому саме такі особливості стають наріжними у визначенні умов актуалізації психологічного потенціалу підлітка у розвивальному середовищі дитячого табору. Варто зазначити, що важливою рушійною силою розвитку особистості підлітка є прагнення до дорослішання – внутрішня потреба суб'єктивної діалогічності.

Потенціал особистості не обмежується ресурсами людини, що перебувають у латентному стані, а є більш широким утворенням. Розкриття потенціалу особистості підлітка залежить від активності особистості (самореалізації потенційних ресурсів та можливостей) та соціального оточення, яке може підтримати, а може відторгнути конкретну активність людини, забезпечити можливості для практичної реалізації потенціалу або не забезпечити.

Актуальність дослідження зумовлює необхідність отримання базових знань і показників щодо специфіки організації та впровадження моделі актуалізації психологічного потенціалу підлітків у тимчасове розвивальне середовище. Сформульовані положення, висновки, рекомендації можуть бути

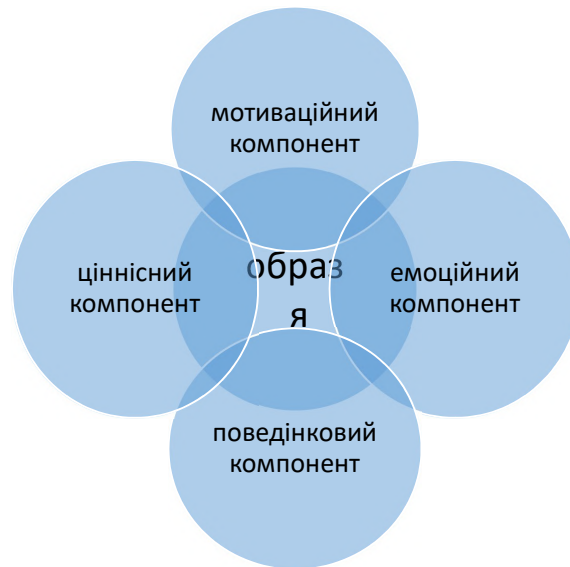

Рис. 1. Компонентна модель психологічного потенціалу особистості.

враховані в процесі роботи шкільного психолога по реалізації психологічного потенціалу підлітків, у роботі закладів рекреаційного типу щодо відновлення і актуалізації процесів “психологічного перезавантаження” у підлітків, у роботі кризових центрів та центрів психологічної допомоги дітям та підліткам. Маємо впевненість, що дана робота допоможе батькам більше зрозуміти поведінку та емоції підлітка, вчителям – допомогти скоригувати програму роботи зі старшокласниками таким чином, щоб допомогти розкрити потенціал учнів та створити розвивальне середовище в умовах шкільного процесу. Розкриття компонентів моделі психологічного потенціалу підлітка та побудова структурної моделі роботи щодо актуалізації потенціалу у даному віці дозволить удосконалити підхід до роботи з підлітками у різних сферах життєдіяльності. Системний підхід дасть можливість структурувати освітньо-виховну роботу з підлітками і організувати змістовне розвивальне дозвілльє середовище, що не тільки буде задовольняти гедоністичні і оздоровчі потреби, але й дасть можливості для всебічного розвитку особистості у підлітковому віці, сформує у дітей потребу розкривати свої потенції та розвивати потенціал.

Гіпотеза: якщо соціально-психологічна ситуація інтерсуб’єктної взаємодії у підлітковому середовищі організована відповідно віковим потребам і спрямована на розвиток компонентів психологічного потенціалу підлітка, то процес розкриття та актуалізації психологічного потенціалу підлітка активізується і стає більш ефективним.

Мета дослідження: розробка та впровадження моделі актуалізації психологічного потенціалу підлітка у розвивальному середовищі дитячого та-

бору через цикл трансформаційної взаємодії на основі компетентнісного підходу та технології актуалізації потенціалу підлітка.

2 Методологія дослідження

Взявши за основу модель емоційного інтелекту Д. Гоулмана (самосвідомість, саморегулювання або самоуправління, навички спілкування або соціальні навички, емпатія, самомотивація [6]), у розвивальну програму адаптації та актуалізації включено розвиток усіх 5 компонентів. Окремий компонент самосвідомості розвивається в індивідуальній роботі дитини та наставника у супроводі психолога, також через участь дітей у форум-театрах і психодраматичних постановках. Саме в групових виступах та різних формах групової взаємодії можна розвинути та налагодити у дитини самоконтроль емоцій, самомотивацію, емпатію та розширити діапазон комунікативних навичок.

Основні принципи: індивідуально-психологічний підхід до дитини в поєднанні з соціально-груповими цінностями; взаємодія дитини, дорослого і тимчасової різновікової групи, компетентнісний підхід до розробки та організації дозвілля дітей.

Учасники: у дослідженні прийняло участь 2022 дитини віком 12-16 років на засадах анонімності і добровільності; участь дітей погоджена із батьками у письмовій формі; основним критерієм участі у дослідженні був вік дитини.

Відповідно до гіпотези і мети дослідження, незалежною змінною є соціально-психологічна ситуація інтерсуб'єктної взаємодії у підлітковому середовищі, залежною стають показники актуалізації психологічного потенціалу, що виражаються через зміну показників емоційного інтелекту та соціометричного статусу підлітка у тимчасовій групі.

2.1 Процедура та інструменти

Діагностичний інструментарій складається із наступних методик:

- 1) соціометричне опитування Дж. Морено [16];
- 2) діагностика емоційного інтелекту Н. Холла [1];
- 3) герменевтичне дослідження розповідей-наративів "Мій потенціал".

Основним методом діагностики обрано соціометричне опитування. Це дозволяє відразу показати соціометричний статус кожної дитини в новому колективі, симпатії та антипатії дітей, виявити лідерів і аутсайдерів. Результати соціометричного опитування окреслюють майбутні вектори роботи з дітьми у групі та дозволяють виокремити дітей, на яких варто звернути увагу у першу чергу. Окрім того, зміна соціометричного статусу дитини вказує на рівень активності дитини у групі, на характер інтерсуб'єктної взаємодії та якісні зміни у поведінці, що допомагають адаптуватися та розвиватися у межах тимчасового дитячого середовища.

Рівень емоційного інтелекту (за Д. Гоулманом) має вирішальний вплив на рівень адаптованості дитини у колективі та якість її соціальних контактів

[6]. На основі цієї інформації про дитину складається план роботи з колективом та особистістю. Результати діагностики рівня емоційного інтелекту є основою індивідуального підходу в роботі з дитиною.

Ці методи дають змогу оцінити рівень розвитку психологічного потенціалу дитини з огляду на такі ключові компетенції, як співробітництво, спілкування, міжкультурний інтелект, лідерство в обслуговуванні та соціально-емоційний інтелект. На даний момент це базові компетенції, які дозволяють ефективно розвивати особистість у групі, зберігаючи її індивідуальність та автентичність, та створюють підґрунтя актуалізації психологічного потенціалу.

Анонімне герменевтичне дослідження розповідей-нарративів щодо думки підлітків про власний потенціал, його складові та фактори, що впливають на актуалізацію психологічного потенціалу особистості мало на меті з'ясувати думку опитуваних, дослідити їхнє бачення ситуації та зорієнтуватися у напрямках та методах роботи з підлітками у тимчасових групах [13]. На додачу до цього, матеріали опитування дали змогу окреслити умови актуалізації психологічного потенціалу підлітка.

2.2 Організація дослідження

Дослідження відбувалося поетапно протягом періоду перебування дітей у таборі. Статистичні виміри знімалися протягом 6 років планомірної системної роботи відповідно технології розвитку психологічного потенціалу підлітка [15]. Кількість дітей у тимчасових дитячих групах – до 15 осіб (разом – 64 календарних періоди по 12 днів перебування дітей у тимчасових групах). Тестування проводилося на початку роботи з дітьми (на 2 день заїзду) та в останній день (11 або 12 день) перебування дитини на відпочинку. Оповіді-нарративи збиралися раз на відпочинковий період.

Організація розвивальної інтерсуб'єктної взаємодії у підлітковому середовищі коригувалася протягом 2017-2019 років шляхом добору актуальних форм і методів цілеспрямованого та опосередкованого впливу на дітей у тимчасових групах за результатами описаних методик, відгуків батьків та дітей. Ще одним показником ефективності моделі роботи та впровадження технології розвитку психологічного потенціалу підлітків вважаємо збільшення кількості дітей у таборі з 13 дітей у 2017 році до 86 у 2021 році за один відпочинковий період (12 діб) та кількості дітей, які повертаються у табір (близько 80%). Для реалізації зазначеного підходу в актуалізації психологічного потенціалу підлітка ми використали технологію розвитку психологічного потенціалу підлітка (рис. 2).

2.3 Етапи науково-дослідної роботи

1. *Психодіагностичний*. Дослідження психологічних особливостей кожної дитини. Це був другий день перебування дітей у команді. Ми використовували подані вище тести.

Рис. 2. Технологія розвитку психологічного потенціалу підлітка.

2. *Аналітичний.* Ми добирали кожній команді відповідні психологічні вправи і завдання відповідно віку для розвитку відповідних психологічних особливостей. Складали психолого-педагогічні рекомендації щодо роботи індивідуально з кожною дитиною та у груповій взаємодії.
3. *Формуючий.* Протягом всього терміну перебування дітей наставники разом з психологом проводили тренінги у командах, індивідуальні консультації з дітьми, вправи на розвиток креативності, згуртованості, підвищення комунікативної та емоційної компетентності, взаємопідтримки – усіх важливих компетентностей дитини.
4. *Контрольний.* Діагностика психологічних особливостей дитини за допомогою методики, описаної вище. Проводимо в останній день перебування дітей у тимчасовому колективі. Результати дають змогу оцінити якість проведеної роботи.
5. *Аналітично-корекційний.* Аналізуємо результати тестів та проведеної роботи. Корегуємо подальшу програму роботи з дітьми.

Розкривають потенційні можливості дитини щоденні спільні групові діалоги – підсумки дня. Вони проходять у комфортній, довірливій атмосфері, де кожен має можливість бути почутим, а не засудженим. Досвідчений фахівець-наставник вміло керує процесом бесіди та мотивує прояв емоцій, вчить розпізнавати та ідентифікувати свої емоції та емоції оточуючих, виражати їх відповідно до ситуації, що дозволяє підвищити рівень власного емоційного інтелекту та отримати можливість розкрити свої здібності і таланти в групі.

3 Результати

Протягом шести років (2017-2023) у рамках програми відпочинку “Дитячий табір Зефір” (<https://zefir-camp.com.ua/>) реалізовується особливий підхід до організації розвивального середовища, який базується на гармонійному поєднанні психолого-педагогічних методів, що впливають на розвиток особистості дитини. За ці роки у дослідженні взяли участь 2022 дитини. Функціонування цієї системи базувалося на компетентнісному підході до роботи з дитиною та групою дітей як основного інструменту актуалізації психологічного потенціалу особистості дитини, застосовано цикл трансформаційної взаємодії у підході до роботи з дітьми у тимчасових дитячих об’єднаннях. Це певна форма соціально-психологічного супроводу дитини протягом перебування її у розвивальному середовищі дитячого табору, що з одного боку заснована на індивідуально-психологічному підході до дитини, а з іншого – на використанні суспільних групових цінностей і неперервній взаємодії дитини, дорослого і колективу. Особливу увагу приділено рівню розвитку основних компонентів психологічного потенціалу підлітка (мотиваційного, емоційного, ціннісного та поведінкового). На основі цих даних та з урахуванням потенційних можливостей кожної дитини відповідно до зони найближчого розвитку була проведена корекція програми актуалізації психологічного потенціалу. Окрім цього, активно досліджували і вдосконалювали розвивальне середовище та форми й методи інтерсуб’єктної взаємодії у ньому задля підвищення ефективності процесу актуалізації психологічного потенціалу дітей, підлітків зокрема.

За перший рік роботи на основі даних діагностики було сформовано оптимальну тренінгову експрес-програму адаптації та актуалізації психологічного потенціалу, підвищення і корекції рівня емоційного інтелекту та оптимізації ключових компетентностей дитини у таборі. Особливу увагу приділено рівню розвитку основних компонентів психологічного потенціалу підлітка (мотиваційного, емоційного, ціннісного та поведінкового). На основі цих даних та з урахуванням потенційних можливостей кожної дитини відповідно до зони найближчого розвитку була проведена корекція програми актуалізації психологічного потенціалу. Дана програма складається з 3-х занять – 9 годин (по 3 години) в перші три дні перебування дитини в новому колективі. Крім тренінгу, проводяться індивідуальні консультації психолога (за результатами методик) та добираються оптимальні форми групової ро-

боти на основі загальногрупового рівня емоційного інтелекту та результатів тестування.

Тестування проходило на початку роботи з дітьми (на 2 день) та в останній день перебування дитини на канікулах (11 або 12 день). За результатами першого тесту маємо:

- 1) за показниками соціометричного тесту: 667 дітей із 2022 мали низький соціометричний статус (33%); Задовільно та в межах норми – 788 (39%), вище середнього – 303 (15%), і лише 263 мали високий соціометричний статус (13%).
- 2) за показниками рівня емоційного інтелекту (інтегративний рівень) маємо: низький рівень емоційного інтелекту мали 1051 респондент (52%); 748 мають середній рівень (37%) і лише 222 респонденти мали високий рівень емоційного інтелекту (11%).

Щодня проводилась систематична планова робота з дітьми відповідно до програми, описаної вище. Після впровадження програми компетентнісного підходу маємо значні зміни:

- 1) за показниками соціометричного тесту: лише 242 дитини мають незадовільний (нижче норми) соціометричний статус у групі (12%); 506 – задовільний і середній (25%); 809 – вище середнього (40%) та 465 – високий соціометричний статус (23%) (рис. 3);
- 2) за показниками рівня емоційного інтелекту (інтегративний рівень) також маємо позитивні зміни: лише 505 респондентів залишилися з низьким рівнем емоційного інтелекту (25%); 1051 розвинули середній рівень емоційного інтелекту (52%), а 465 мали високий рівень емоційного інтелекту (23%) (рис. 4).

Варто звернути увагу на те, що в обох графіках показники Проби 1 показують значення результатів тестування діагностичного етапу роботи, а

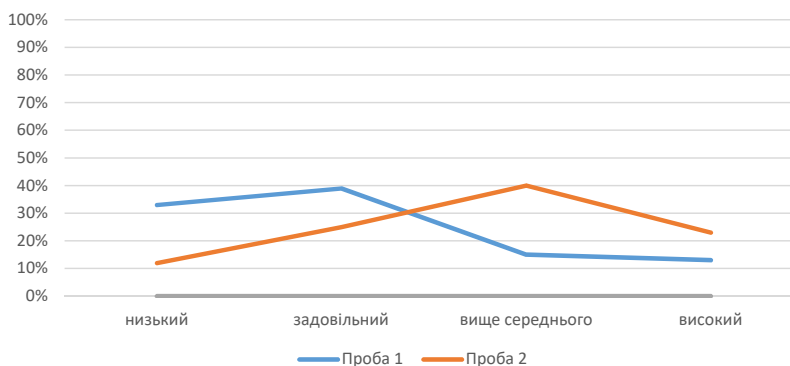

Рис. 3. Діагностика соціометричного статусу (проба 1, проба 2).

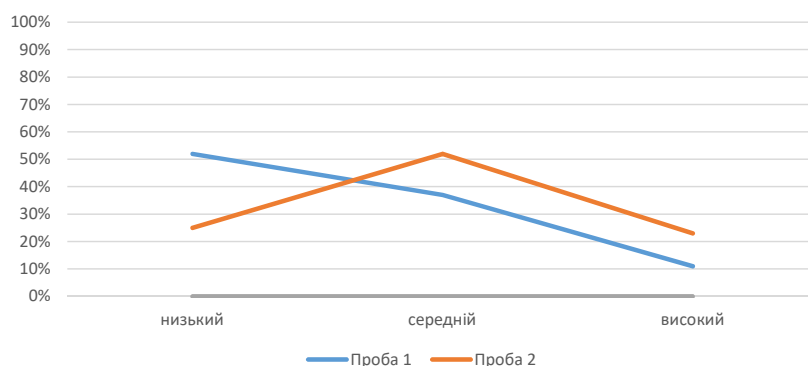

Рис. 4. Діагностика емоційного інтелекту (проба 1, проба 2).

показники Проби 2 показують результати тестування контрольного етапу роботи згідно технології розвитку психологічного потенціалу підлітка.

Для отримання більш повної картини щодо психологічного потенціалу підлітка було зібрано матеріал у вигляді історій-нарративів на тему “Мій потенціал”. Для отримання потрібної інформації було використано план зі спрямованих запитань, відповіді на які мав дати підліток у процесі написання розповіді, ці відповіді розкривали якісне психологічне тло кожного компоненту психологічного потенціалу підлітка: мотиваційний, ціннісний, поведінковий, емоційний. Учасникам було дано завдання: описати історію зі свого життя, яка запам’яталася. Питання були розподілені таким чином:

- *мотиваційний компонент*: “Коли і в якому місці відбувалася ситуація?”, “Чому ти діяв саме таким чином?”, “Як і за рахунок чого тобі вдалося вийти з неї / досягти результату?”
- *ціннісний компонент*: “Що важливого особисто тобі вдалося отримати / досягти?”, “Як ти думаєш, це вроджені чи набуті риси / цінності / переконання? Чим саме вони є важливими для тебе?”, “Чим дана ситуація була цінною для тебе?”
- *поведінковий компонент*: “Що відбулося? Опиши свої дії”, “Що було до і після неї?”, “На які власні цінності і переконання ти опирався при виборі стратегії у даній ситуації? (можна віднести і до цінностей)”
- *емоційний компонент*: “Опиши, будь ласка, свій стан, настрій, почуття”, “Як змінився твій емоційний стан?”, “Переглянь свою розповідь. Як ти відчуваєшся?”

Деякі запитання, в залежності від відповіді, можна було б віднести до інших блоків. Це було враховано при проведенні процедури герменевтичного аналізу і уточнено у бесідах з дітьми щодо їх історій. Тобто, окрім власне історій учасників, які вони особисто писали, було проведено бесіду з кожним, де уточнено психологічний контекст мотивів, цінностей, емоцій та поведінкових проявів, описаних респондентом в історії-нарративі. За резуль-

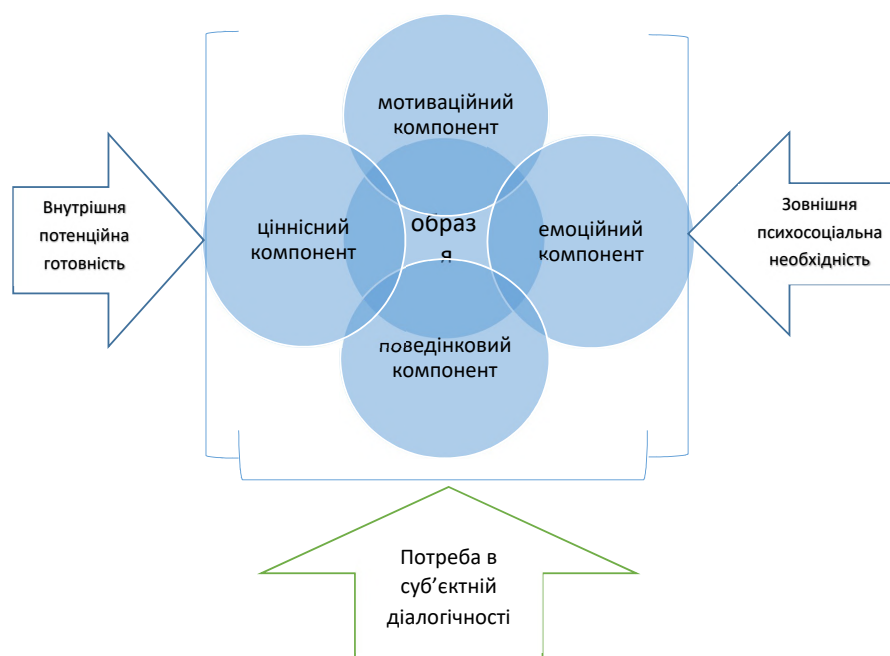

Рис. 5. Умови актуалізації психологічного потенціалу підлітка.

татами опитування та аналізу роботи табору виокремлено специфічні умови актуалізації психологічного потенціалу підлітка (рис. 5).

Внутрішня потенційна готовність передбачає наявність психологічного потенціалу особистості на компетентісному рівні сформованості відповідно до вікових, соціокультурних і ситуаційних вимог. Зовнішня психосоціальна необхідність, у свою чергу, є певним чином провокуючими обставинами, які актуалізують потребу в прояві психологічного потенціалу особистості.

У підлітка має сформуватися внутрішній особистісний запит на використання власних психологічних ресурсів у ситуації психосоціальної взаємодії, тобто прагнення до дорослішання та почуття відповідальності за власні дії та вчинки в цій ситуації, потреба у суб'єктивній діалогічності. Це усвідомлена позиція вибору поведінки відповідно до ситуації спрямована на пошук конструктивного рішення з використанням внутрішнього психологічного ресурсу.

Зрозуміло, що психологічний потенціал не тільки розвивається і формується разом з особистістю, він повинен "дозріти" для певного акту "випробування" його у відповідній ситуації. Крім того, у підлітка має сформуватися внутрішній особистісний запит на використання власних психологічних ресурсів у ситуації психосоціальної взаємодії, тобто прагнення до дорослішання та почуття відповідальності за власні дії та вчинки в цій ситуації, потреба у суб'єктивній діалогічності. Це усвідомлена позиція вибору пове-

дінки відповідно до ситуації, актуальна, виважена, аргументована та відповідальна, спрямована на пошук конструктивного рішення з використанням внутрішнього психологічного ресурсу.

Реалізація психологічного потенціалу підлітка потребує цілеспрямованих, організованих дій з боку дорослого та внутрішніх потреб підлітка. За результатами роботи, дослідження розповідей-нарративів підлітків щодо потенціалу та результатів тестів створено комплексну модель актуалізації психологічного потенціалу підлітка (рис. 6).

Ця модель враховує всі попередні підходи та сучасні виклики щодо розвитку особистості підлітка. У нашій програмі ми намагаємося цілеспрямовано формувати потенційну готовність підлітка до самовираження та використання власного потенціалу. Протягом усього перебування дитини ми «супроводжуємо» підлітка, організовуючи розвивальне середовище відповідним чином:

- добираємо підхід до дитини за результатами діагностики;

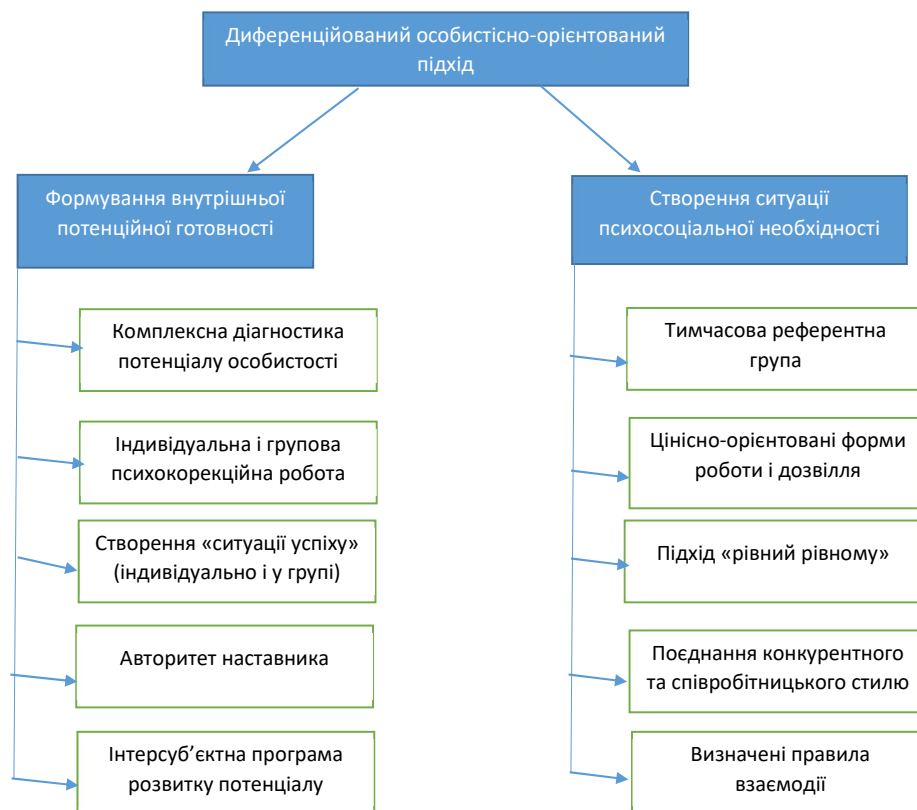

Рис. 6. Модель актуалізації психологічного потенціалу підлітка.

- формуємо програму роботи відповідно до потреб і можливостей;
- створюємо ситуацію успішного прояву потенціалу у відповідному напрямку (спорт, творчість, інтелект, кіберспорт, міжособистісне спілкування, командна робота, лідерство тощо);
- підготовлені наставники стають авторитетними еталонними дорослими для учасників програми, підтримують і заохочують дітей;
- створюємо тимчасові референтні групи відповідно до віку та вподобань учасників на початку програми;
- варіативність вибору та свобода відвідування майстер-класів дають можливість випробувати свій потенціал у різних напрямках та обрати той, який найбільше підходить особистості;
- індивідуальні та групові форми роботи пов'язані з потребами учасників (які попередньо з'ясовуються в діагностиці);
- підхід “рівний рівному” дає змогу відчути себе значущим і компетентним, стати наставником і помічником у роботі з меншими учасниками програми (що забезпечує потребу в реалізації суб'єктної діалогічності);
- поєднання змагального та кооперативного підходів у різних формах роботи створює певний психологічний тиск та ситуацію хвилювання, яка спонукає спробувати себе в різних ролях, не відчуваючи осуду та тиску;
- визначені правила групової та міжособистісної взаємодії служать орієнтирами у визначенні стилю поведінки та досягненні бажаних результатів.

Психологічний потенціал підлітка може реалізовуватися завдяки мотивації та наполегливості підлітка, в освітньому середовищі школи (якщо воно відповідає інтересам і бажанням особистості), у групі однолітків та в інших ситуаціях. У нашій роботі ми мали на меті створити модель, яка допоможе не просто одноразово і ситуативно проявити себе, але допоможе сформувати у підлітка відчуття власної компетентності, впевненості у власних силах і бажання набувати потенціал і використовувати його задля власного розвитку і самореалізації.

Тому в роботі ми використовуємо диференційований підхід до особистості, діагностуємо рівень сформованості складових психологічного потенціалу, здібності та потреби кожного, коригуємо програму дозвілля та психологічну роботу з групою та індивідуально. Відповідно змінюється і модель дозвіллево-виховної роботи з підлітками: розвивальне середовище обмежується 70-80 дітьми за один період перебування (програма відпочинку дитячого табору “Зефір”), а психокорекційне середовище – 10-15 дітьми одночасно на занятті. Для максимально повного виконання поставлених завдань (у тому числі для реалізації психологічного потенціалу підлітків) добираються відповідним чином підготовлені спеціалісти (з відповідною освітою).

4 Обговорення

Згідно концепції Т. Аптер, у створенні розвивального середовища використовувалися різні форми схвалення та підтримки ініціативи, що підтвердило

наявність активізації процесу підвищення мотивації до реалізації власних потенцій [3].

Тренінгові психологічні заняття були побудовані відповідно останніх досліджень Д. Робсона, який встановив підлітковий вік (12-15 років) як найбільш сензитивний період для розвитку емоційної регуляції, збереження уваги, вироблення нейронних програм стратегічного та логічного мислення [12]. Його концепція нейронної регуляції обґрунтовує застосування диференційованого особистісно-орієнтованого підходу до актуалізації психологічного потенціалу особистості у підлітковому віці.

Герменевтичне дослідження історій-нарративів підлітків щодо осмислення ними власного психологічного потенціалу підтвердило висновки щодо вирішального впливу суб'єктивних показників позитивних емоцій на благополуччя підлітка незалежно від соціально-психологічної ситуації [11].

Низькі показники соціометричного статусу та рівня емоційного інтелекту при первинному опитуванні підтверджують висновки Я. С. Андрушко щодо переважання низької самооцінки та невпевненості у сучасних підлітків [2]. Дані показники вказують на необхідність реорганізації системи роботи з підлітками, знаходження нових підходів і методів роботи з дітьми підліткового віку. Зміна показників у бік покращення згідно другого опитування показують ефективність застосування моделі актуалізації психологічного потенціалу підлітка у розвивальному середовищі дитячого табору.

Опитування підлітків, окрім зазначених результатів, показало схильність підлітків до активного сприйняття яскравих образів візуального та музичного характеру [8], що активно використовувалося у тематиці організації розвивального середовища. Метод створення актуального яскравого контенту (новини, відео-ролики, реклама, тощо) підлітками у таборі приваблювало велику кількість дітей до участі і створювало ситуацію напруженої взаємодії – актуалізувало відповідно компоненти потенціалу підлітка.

Підлітки також відчують підвищену активність у медіальній префронтальній корі, яка бере участь у обробці та реагуванні на інших людей. Дослідження показують, що активність у частинах мозку, пов'язаних із самооцінкою, досягає піку в середині підліткового віку, особливо щодо інформації, пов'язаної зі статусом [4]. Ця здатність розуміти соціальні взаємодії та мережі неймовірно важлива для формування дружніх відносин між підлітками, але це може означати, що вони особливо чутливі до зневажливого ставлення та ознак ворожості, що підвищує їхню сприйнятливість до соціальної тривожності. Це підтверджує результати нашого дослідження соціометричного статусу підлітків у групах та герменевтичне дослідження історій-нарративів. Саме тому робота у групах та індивідуально враховують показники соціометричного статусу особистості у першу чергу.

Враховуючи концепцію Д. Ю. Дая та С. Лі про роль адаптаційних зусиль у розвитку потенціалу особистості, важливою є теза про характер взаємодії ендогенних та екзогенних сил, які мотивують і спрямовують розвиток психологічного потенціалу особистості [5]. Розвиток особистості підлітка викликає у нього потребу, яка має адаптивні наслідки. Саме таку ситуацію

соціокультурного тиску та мотивації до прояву психологічного потенціалу ми змоделювали у роботі з підлітками. Вона надає певні можливості навчатися, розвиватися, контролювати, отримувати задоволення, задовольняти потреби, але в той же час встановлює межі та умови (тобто виклики) для матеріалізації можливостей. Природа такої взаємодії між індивідом і середовищем визначає, що психологічний потенціал не є вродженим, а результатом самоорганізованих і самоспрямованих адаптаційних реакцій на можливості та виклики середовища.

5 Висновки

Завдяки злагодженій роботі спеціально підготовлених фахівців у відповідно організованому розвивальному середовищі дитячого табору і заздалегідь розробленій програмі формується потреба у реалізації психологічного потенціалу особистості підлітка. Авторитет фахівця і наставника активізує процес ідентифікації зі значимим дорослим, активізується наслідування. Відповідні методики роботи створюють можливості для самореалізації з урахуванням індивідуальних здібностей, уподобань та рівня розвитку компетентностей. Принципи активної міжособистісної взаємодії у змішаних різновікових групах актуалізують мотивацію до набуття суб'єктності та зміни характеру інтерсуб'єктної взаємодії. Потреба у визнанні реалізується через участь у індивідуальних та групових формах роботи. Актуалізація психологічного потенціалу підлітків відбувається через спроби наставництва, виконання доручень, лідерство та допомогу старшим наставникам.

Запропонована модель актуалізації психологічного потенціалу підлітка заснована на диференційованому особистісно-орієнтованому підході і враховує екзогенну та ендогенну ситуацію розвитку особистості у відповідному віковому періоді, що відповідає ситуації соціального розвитку та віковим потребам особистості, одночасно з реалізацією індивідуального підходу у розвивальному середовищі. Дослідження показало, що відповідно організоване розвивальне середовище інтерсуб'єктної взаємодії підвищує ефективність прояву психологічного потенціалу підлітка. Зокрема, мають бути враховані актуальні компетентності, задіяні методи розвитку компонентів психологічного потенціалу та цикл трансформаційної взаємодії у технології актуалізації психологічного потенціалу підлітка.

References

- [1] Hall Emotional Intelligence Test (2023), URL <https://brainapps.io/test/holl>
- [2] Andrushko, Y.S.: Results of approbation of the program for the development of active imagination and its building in adolescents. *Insight: the psychological dimensions of society* (5), 67–81 (Jul 2021), <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-5-5>

- [3] Apter, T.: *The Teen Interpreter: A Guide to the Challenges and Joys of Raising Adolescents*. W. W. Norton Company (2022)
- [4] Cosme, D., Flournoy, J.C., Livingston, J.L., Lieberman, M.D., Dapretto, M., Pfeifer, J.H.: Testing the adolescent social reorientation model during self and other evaluation using hierarchical growth curve modeling with parcellated fMRI data. *Developmental Cognitive Neuroscience* **54**, 101089 (2022), <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2022.101089>
- [5] Dai, D.Y., Li, X.S.: Behind an Accelerated Scientific Research Career: Dynamic Interplay of Endogenous and Exogenous Forces in Talent Development. *Education Sciences* **10**(9), 220 (2020), ISSN 2227-7102, <https://doi.org/10.3390/educsci10090220>
- [6] Goleman, D.: *Emotional Intelligence: Why it can matter more than IQ (25th Anniversary Edition)*. Bloomsbury Publishing (2020)
- [7] Kalba, Y.: Vchynkovyi potentsial pidrostaiuchoi osobystosti yak predmet naukovoho analizu [The growing personality active potential as a scientific analysis subject]. In: Babich, V.P., Rybalko, L.S. (eds.) *Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century*, pp. 131–135, WSNOS, Kharkiv (2019), URL <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17495>
- [8] Kolly-Shamne, A.V., Tokareva, N.M.: Age and gender features of the correlation between the emotional evaluation of commercials and the intelligence indicators of high school and university students. *Insight: the psychological dimensions of society* (6), 41–55 (Dec 2021), <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-6-4>
- [9] Lytvynenko, O., Zlatova, L., Viacheslav, Z., Prokhorenko, L., Lunov, V.: Adaptive Potential of Young People as a Factor of Mental Health-Preserving. *Journal of History Culture and Art Research* **9**(3), 374–385 (Sep 2020), <https://doi.org/10.7596/taksad.v9i3.2846>
- [10] Marynets', N.V.: *Life potential of a personality: formation and realization in the transformational society*. Dissertation to obtain the degree of Candidate of Philosophical Sciences on speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history, National pedagogical Dragomanov university, Kyiv (2010), URL <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/51>
- [11] Orap, M.O., Akimova, N.V., Kalba, Y.Y.: Subjective well-being and anxiety level during the COVID-2019 crisis: study in Ukrainian adolescence. *Insight: the psychological dimensions of society* (6), 28–39 (Dec 2021), <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-6-3>
- [12] Robson, D.: The biggest myths of the teenage brain (2022), URL <https://www.bbc.com/future/article/20220823-what-really-goes-on-in-teens-brains>
- [13] Svatenkova, T.: Metody vyvchennia emotsiinoho potentsialu pidlitkiv [Teenagers' emotional potential studying methods]. In: Parkulab, O.H. (ed.) *Teoretyko-metodolohichni problemy suchasnoi psykholohii osobystosti, 23-24 veresnia 2021 r.: Materialy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii* [Theoretical and methodological problems of modern personality psychology, September 23-24, 2021: International Scientific and Practi-

- cal Conference Materials], pp. 143–146, Ivano-Frankivsk (2021), URL <http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/konf-psych-2021.pdf>
- [14] Svatenkova, T.I.: Psychological potential of adolescents in quarantine. Prospects and innovations of science (Series “Pedagogy”, Series “Psychology”, Series “Medicine”) (2(7)), 956–968 (2022), [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-956-967](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-956-967)
- [15] Svatenkova, T.I., Svatenkov, A.V.: Emotional potential in the children’s team. *Wiadomości Lekarskie* **LXXIV**(11 part 1), 2738–2742 (Nov 2021), <https://doi.org/10.36740/WLek2021111110>
- [16] Zlobina, O.H.: *Sotsiometriia: doslidzhennia mizhosobystisnykh vidnosyn u hrupi* [Sociometry: the interpersonal relations study in a group] (2008), URL https://i-soc.com.ua/assets/files/book/zlobina/zlobina_sociometriy.pdf